

УДК 316:001

ТЕТЯНА ПЕТРУШИНА,

доктор соціологічних наук, завідувачка відділу економічної соціології Інституту соціології НАН України

НАТАЛЯ СОБОЛЄВА,

доктор соціологічних наук, провідний науковий співробітник відділу соціальної психології Інституту соціології НАН України

ГУЛЬБАРШИН ЧЕПУРКО,

доктор соціологічних наук, завідувачка відділу соціальних експертиз Інституту соціології НАН України

Громадська думка щодо ролі науки в українському суспільстві

Анотація

Проаналізовано такі індикатори сприйняття громадянами України вітчизняної науки, як стан і перспективи розвитку науки, роль науки в модернізації суспільства, уявлення про неможливість розвитку української держави без розвитку науки, довіра до вчених України, зокрема до вчених НАН, ставлення до вибору професії вченого, розуміння важливості рекомендацій учених для розвитку країни, а також зацікавленість людей у новинах з наукової тематики. Отримані дані свідчать про наявність суспільного запиту на розвиток вітчизняної науки і, незважаючи на віддзеркалення у масовій свідомості об'єктивного погіршення ситуації у сфері науки, про доволі високий рівень довіри до вчених, що дає підстави твердити про збереження вагомого наукового потенціалу в суспільстві.

Ключові слова: *наука, стан науки, роль науки в суспільстві, довіра до вчених, вибір професії вченого, наука і суспільство*

*Наука має бути найбільш піднесеним втіленням
батьківщини, бо з усіх народів першим буде завжди
той, який випередить інших у сфері думки і розумової
діяльності.*

Л.Пастер

Стан науки не тільки віддзеркалює загальний рівень розвитку і культури суспільства, а й характеризує реальні можливості та перспективи його подальшого зростання. Як наголошували на Всесвітній конференції з науки (Будапешт, 1999), наука та її прикладні аспекти сьогодні, як ніколи раніше, необхідні для економічного, соціального, культурного й екологічно безпечного розвитку. За умов кризових процесів роль науки в забезпеченні благополуччя, здоров'я, гармонійного довкілля та належної якості життя людей вочевидь зростає. Не випадково політики зі справді державним мисленням завжди ставлять розвиток вітчизняної науки на перше місце. Саме таке ставлення до науки існує в розвинених країнах, про що свідчать не лише офіційні заяви їхніх керівників, а й, головне, реальні здобутки цих країн, досягнуті рівень та якість життя в суспільстві, експертні оцінки фахівців і статистичні дані, зокрема показники витрат державного бюджету на розвиток науки.

У середньому розвинені країни витрачають близько 0,5% ВВП на фундаментальні дослідження. Найбільшу частку ВВП — 0,9% (за даними 2012 року) інвестувала в науковий прогрес Швейцарія. Корея (згідно з аналітичною довідкою МОН України за 2014 рік) витрачала 0,74% ВВП, Франція — 0,64%, США — 0,46%, Польща — 0,23%. Україна у 2014 році виділила на розвиток науки лише 0,18% ВВП, що значно поступається рівню державного фінансового забезпечення наукової сфери в розвинених країнах [Стан розвитку, 2015: с. 42]. Про порівняння абсолютних показників державного фінансування фундаментальних досліджень (з урахуванням незрівняних розмірів ВВП цих країн¹) годі й говорити.

Минулого року фінансування наукової сфери України, як із сумом констатував академік НАН України Я.Яцків, за загальним фондом Державного бюджету України становило близько 5 млрд грн (з них 2,3 млрд грн фінансування НАН). Це становить менш як 200 млн євро, що дорівнює бюджету одного солідного західного університету. Для порівняння: у 2015 році в Румунії та Польщі, країнах, науковий потенціал яких ще недавно значно поступався потенціалу України, витрати на науку становили понад один і п'ять млрд євро відповідно [Яцків, 2016].

Наголосимо, що вітчизняна наука за результативністю суттєво випереджала наукові досягнення сусідніх держав саме за радянських часів [Попович, с.а.: с. 6], незважаючи на всі вади тогочасної системи господарювання (“витратна економіка”, планування від “досягнутого”, відсутність еконо-

---

¹ ВВП Швейцарії за паритетом купівельної спроможності у 2014-му оцінювався у \$472,8 млрд, Кореї — \$1,781 трлн, Франції — \$2,581 трлн, США — \$17,14 трлн, Польщі — \$954,5 млрд, України — \$370,8 млрд [The World Factbook, s.a.].

мічної зацікавленості у впровадженні інновацій, недостатній рівень наукового обґрунтування народногосподарських планів, загальна бюрократизація управління тощо). Після розпаду Союзу, на тлі правового свавілля і поширення цінностей новоствореної ринкової економіки, єдиним пріоритетом якої є отримання прибутку, Україна опинилася в лещатах неоліберальної ідеології господарювання, кланово-олігархічного капіталізму та всеосяжної корупції. Як наслідок, наукова спільнота, до здобутків якої належить перший у Європі цифровий комп'ютер, найбільший у світі літак "Мрія", найпотужніша міжконтинентальна ракета "СС-18", унікальні технології зварювання за умов космосу, під водою, а також багато іншого, не змогла протистояти процесам деградації вітчизняної економіки й суспільства, погіршенню соціальної захищеності громадян, не змогла забезпечити обороноздатність і національну безпеку країни, запобігти руйнуванню самої науки. За роки незалежності українська наука зазнала катастрофічних змін: зменшилося до мізерних обсягів фінансування, знизився престиж наукової діяльності, втричі скоротилася чисельність науковців. Усе це суперечить світовим трендам і ставленню до науки у розвинених країнах.

У країнах Євросоюзу науку сприймають як головний чинник економічного зростання і розбудови суспільства знань, як найважливіший інститут, здатний дати відповіді на глобальні виклики XXI століття. В Україні впродовж усього періоду її новітньої історії, що бере початок від проголошення державної незалежності, на превеликий жаль, зміцнення науково-технологічного потенціалу й утвердження інноваційної моделі розвитку тільки декларувалися як пріоритетні національні інтереси, а насправді реалізовувалася антиінноваційна політика й посилювалося недружнє ставлення держави до вітчизняної науки і науковців.

Як зазначив на відкритому форумі "Euroscience" 2014 року президент Єврокомісії Ж.М.Баррозу, фінансування європейської дослідницької програми "Horizon 2020" вдалося збільшити на 30% навіть попри незначне скорочення Європейського бюджету [President Barrozo's speech, s.a.]. Україна ж, яка 20 березня 2015 року підписала Угоду з ЄС про участь у цій Рамковій програмі з наукових досліджень та інновацій, продовжує скорочувати витрати бюджету на наукову сферу. В бюджеті 2016 року вперше за всю історію незалежної України закладено скорочення фінансової підтримки науки навіть в поточних цінах. Хоча керманічам країни відомо, що розраховувати на істотну економічну функцію науки можна, тільки починаючи з порогового значення 1,7% ВВП¹ (за нижчих обсягів фінансування наука здатна виконувати лише соціокультурну функцію [Попович, s.a.: с. 4]).

Європейці ставлять завдання збільшити державне фінансування фундаментальних досліджень до 3% ВВП і проводять конференцію під назвою "Майбутнє Європи — це наука" (The future of Europe is science, Лісабон, 6–7 жовтня 2014 року). Натомість наші керманічі хоча й буцімто розуміють, що "запровадження кращих стандартів життя, забезпечення гідної перспективи в сучасному конкурентному середовищі неможливе без належної науко-

---

¹ Зазначимо також, що саме нинішня влада неодноразово справедливо заявляла про неможливість створення потужної армії без належного фінансування її потреб.

вої та інтелектуальної підтримки” [Учені, 2015: с. 1], вважають за можливе і далі “економити” на науці і дозволяють собі зневажливо-зверхні вислови щодо “нікому не потрібних наукових програм”. На жаль, це не сприяє адекватному розумінню ролі науки в розвитку суспільства, формуванню високої культури і ствердженню європейських цінностей.

Оскільки “наука, — як справедливо зазначено на офіційному сайті Euro-Science (неприбуткової організації, створеної в 1997 році за аналогією з американською асоціацією сприяння розвитку науки), — є невіддільною частиною культурних досягнень Європи і забезпечує основу для продовження здоров’я і благополуччя європейських громадян”, для її ефективного розвитку потрібен постійний і дієвий діалог науки і суспільства. Для цього в країнах Євросоюзу в рамках спеціального проекту “Євробарометр” здійснюється постійний моніторинг громадської думки стосовно різноманітних проблем розвитку науки. Так, останній Євробарометр-419, проведений у червні 2014 року ($N = 27910$), був присвячений суспільному сприйняттю науки, досліджень та інновацій¹. У США Національний науковий фонд також кожні два роки оцінює ставлення суспільства до науки та наукової й науково-технічної діяльності за більш ніж 75 індикаторами і 260 субіндикаторами [Science and Technology, 2014].

В Україні жодного разу не проводилося такого масштабного комплексного дослідження. Хоча кілька разів науковці Інституту соціології НАН України в рамках масових опитувань відстежували громадську думку стосовно вітчизняної науки й науковців за певними фрагментарними індикаторами (1998, $N = 1200$; 2003, $N = 1500$; 2008, $N = 1800$). Від 2014 року Інститут соціології НАН України розпочав моніторинг громадської думки стосовно вітчизняної науки. Дані опитування 2014 року ($N = 1800$) дали змогу оцінити сприйняття населенням вітчизняної науки та її ролі в суспільстві за чотирма показниками: ставлення до вибору професії вченого; рівень довіри до вчених; уявлення про можливість/неможливість розвитку української держави та економіки без розвитку вітчизняної науки; авторитетність вітчизняних учених серед українських громадян. Дані опитування 2015 року ($N = 1802$) дали змогу проаналізувати громадську думку з ширшого кола питань сприйняття науки в українському суспільстві, зокрема з’ясувати уявлення громадян щодо її стану, ролі та перспектив розвитку, інтересу

---

¹ На думку опитаних громадян із 28 країн-членів ЄС, головними пріоритетами на найближчі 15 років для науки й технологічних інновацій мають бути створення нових робочих місць, а також здоров’я і медичне обслуговування. Саме ці напрями як пріоритетні зазначили, відповідно, більшість респондентів із 16 і з 10 країн-членів ЄС. Боротьбу проти змін клімату як головний пріоритет для науки обрали респонденти із двох країн — Данії та Швеції. Найважливішим результатом цього опитування є те, що більша частина європейців вважає, що наука й технологічні інновації справлятимуть позитивний вплив у розв’язанні більшості питань, що стоять перед суспільством у найближчі 15 років. При цьому в усіх країнах респонденти з більшості питань думають, що позитивний ефект досягається радше завдяки науці та інноваціям, ніж через дії людей. Лише зниження нерівностей у більшості випадків розглядається як результат насамперед людського втручання [Public Perception, 2014: р. 4, 5, 99].

громадян до світу науки, їхньої обізнаності з досягненнями НАН України, головних джерел інформації населення щодо новин науки і техніки тощо.

Оцінка стану науки в Україні

Середній бал оцінки стану науки в Україні (за 10-бальною шкалою, де 1 означає дуже поганий стан, а 10 — дуже добрий), на думку громадян, становить 4,0 бала, що відповідає “радше поганому”, а не середньому рівню. Натомість за даними опитування 2003 року середній бал цієї оцінки становив 4,8, тобто перебував майже на середньому рівні.

Для більш точної діагностики сприйняття населенням вітчизняної науки ми виокремили серед респондентів групу “протоекспертів”, здатних дати найкомпетентніші відповіді на запитання, пов’язані з науковою сферою. До цієї групи із загального масиву ми відібрали через фільтр лише тих респондентів, хто одночасно відповів, що йому цікаві новини науки і техніки й він добре ознайомлений із досягненнями Національної академії наук України. На думку “протоекспертів” ($n = 156$), нинішній стан науки в країні практично відповідає середньому рівню (4,7 бала). У таблиці 1 подано масові оцінки стану науки, перегруповані з 10-бальної у 5-бальну шкалу для більш зручного й наочного сприйняття. Отже, порівняно із 2003 роком серед пересічних громадян України вдвічі збільшилася частка тих, хто оцінює наявний стан науки в країні як поганий. Таку оцінку дав кожен п’ятий респондент (а кожен десятий оцінив його як дуже поганий!). Суттєво поменшало й тих, хто оцінює нинішній стан науки на середньому рівні. Привертає увагу такий факт. Частки тих, хто оцінив стан української науки як поганий, радше поганий або середній, серед пересічних громадян і “протоекспертів” майже однакові. А от високих оцінок (радше добрий і добрий стан) серед тих, хто цікавиться новинами науки і техніки й одночасно добре обізнаний з досягненнями НАН України, значно більше¹, ніж серед населення загалом (25% і 10% відповідно).

Таблиця 1

Динаміка оцінок стану науки в Україні, %

Оцінка стану	2003 (N = 1500)	2015	
		N = 1802	n = 156 ("протоексперти")
Поганий	10	21	17
Радше поганий	33	29	32
Середній	43	25	24
Радше добрий	12	8	20
Добрий	3	2	5
Важко відповісти		15	2

¹ Тут і далі зазначені лише ті відмінності, для яких статистична значимість показників становить 1–5 відсотків.

Певні відмінності в оцінках стану вітчизняної науки спостерігаються за регіональним чинником. На Донбасі кожний третій респондент оцінив його як дуже поганий (31%), на Заході — кожний десятий (9%). І навпаки, як середній і добрий на Донбасі стан науки в Україні оцінили, відповідно, 16% і 6% опитаних, а на Заході — 33% і 13% респондентів.

Зафіксована залежність оцінок респондентів від їхнього емоційного сприйняття свого громадянства. Серед тих, хто дуже пишається тим, що є громадянином України, тільки 15% респондентів оцінюють стан науки в країні як дуже поганий, а серед тих, хто зовсім цим не пишається, таких значно більше (42%). Аналогічно менше громадян, які вважають нинішній стан науки дуже поганим, серед тих, хто радше пишається українським громадянством, ніж серед тих, хто ним радше не пишається (18% і 25% відповідно).

У порівнянні стану вітчизняної науки зі світовим рівнем упродовж усіх років спостережень переважають негативно-песимістичні оцінки (табл. 2). За період 2003–2008 років значно зменшилася частка громадян, які вважають, що наука в Україні “дещо відстає”, проте частка тих, хто не визначився, істотно збільшилася. За період 2008–2015 років частка тих, хто вважає, що українська наука відстає від світового рівня, загалом зросла (з 61% до 69%). При цьому статистично значиму відмінність зафіксовано за змінною “суттєво відстає”. Цей негативний тренд частково нівелює зростання частки громадян, на думку яких наука в Україні відповідає світовому рівню (з 6% до 12%).

Таблиця 2

**Динаміка оцінок вітчизняної науки
порівняно зі світовим рівнем, %**

Порівняльна оцінка *	2003 (N = 1500)	2008 (N = 1800)	2015	
			N = 1802	n = 156 ("прото-експерти")
Суттєво відстає від світового рівня	39	38	43	38
Дещо відстає від світового рівня	37	23	26	32
Загалом відповідає світовому рівню	8	6	8	14
Відповідає, а за деякими позиціями навіть випереджає світовий рівень			4	14
Важко відповісти	16	33	19	3

* Назви альтернатив в опитуванні 2015 року дещо відрізняються від назв в опитуваннях 2003 й 2008 років, проте це не впливає на аналіз трендів. Назви альтернатив попередніх опитувань: “істотно відстає від передового рівня світової науки”, “лише у низці проблем є світовим лідером, але загалом дещо відстає”, “перебуває здебільшого на світовому рівні”; альтернатива “відповідає, а за деякими позиціями навіть випереджає світовий рівень” не використовувалася.

Думки найкомпетентніших у сфері науки громадян з цього питання помітно відрізняються від масових оцінок. Збігаються лише частки тих, хто зазначив відставання (більшою або меншою мірою) української науки від світового рівня. Проте всередині цих груп є певні відмінності: серед “прото-експертів” міра відставання оцінюється трохи м’якше. Найсуттєвіші відмінності спостерігаються за оцінюванням відповідності вітчизняної науки світовому рівню. Серед пересічних громадян лише кожен десятий зазначив, що українська наука відповідає світовому рівню, а серед “протоекспертів” — кожен четвертий (12% і 28% відповідно). При цьому 14% “протоекспертів” вважають, що за деякими позиціями наука в Україні навіть випереджає світовий рівень.

Про перспективи розвитку вітчизняної науки

Стосовно перспектив розвитку вітчизняної науки оцінки громадян змінюються дещо хвилеподібно (табл. 3). Після суттєвого скорочення у 2008 році чисельності тих, хто вірив в успішний розвиток науки у країні в найближчі роки, і тих, хто сподівався на збереження досягнутого рівня, частки оптимістів у 2015 році зросли. Так, частка громадян, на думку яких стан вітчизняної науки в найближчі роки не зміниться, досягла рівня, зафіксованого у 2003 році, і сягала трохи більше третини респондентів. Частка ж “чистих” оптимістів хоч і збільшилася майже до п’ятої частини опитаних, проте так і не досягла рівня 2003 року. Кількість громадян, на думку яких стан науки в країні погіршиться, залишається на рівні 2008 року. Песимістично оцінює перспективи вітчизняної науки кожний п’ятий респондент. Зазначимо, що і серед звичайних громадян, і серед групи найкомпетентніших у питаннях науки зафіксовані однакові частки тих, хто вважає, що стан науки в нашому суспільстві не зміниться або погіршиться. Проте за рахунок значно меншої невизначеності (хоча й серед найобізнаніших у науковій сфері громадян кожному десятому (12%) було важко спрогнозувати в нинішній ситуації навіть найближчі перспективи) серед найбільш обізнаних громадян майже третина (31%) сподівається на поліпшення стану української науки в найближчі роки, що значно більше, ніж серед населення загалом.

Таблиця 3

Динаміка оцінок перспектив розвитку вітчизняної науки у масовій свідомості, %

<i>Стан вітчизняної науки в найближчі роки...</i>	2003 (N = 1500)	2008 (N = 1800)	2015	
			N = 1802	n = 156 ("прото-експерти")
Погіршиться	16	20	21	21
Залишиться без змін	37	28	36	36
Покращиться	28	13	18	31
Важко відповісти	19	39	26	12

Роль вітчизняної науки в модернізації українського суспільства

Як же оцінюють наші співвітчизники роль науки в розвитку й оновленні українського суспільства? В уявленнях пересічних громадян переважають думки про незначну роль вітчизняної науки та її окремих галузей у модернізації суспільства (табл. 4). Серед респондентів найбільша частка (39%) припадає на тих, хто оцінює роль науки в українському суспільстві загалом як незначну (ба й зовсім незначну), 28% опитаних оцінюють її як посередню, 19% — як значну (і дуже значну). При цьому частки тих, хто оцінив роль науки в цілому та її окремих галузей в розвитку суспільства як незначну, практично однакові і серед пересічних, і серед найкомпетентніших з питань науки громадян. Близькими для цих двох груп є й частки тих, хто оцінив роль науки в суспільстві як посередню. Проте серед “протоекспертів” незрівнянно менше невизначеності й суттєво більше тих, хто оцінює роль науки як значну і дуже значну. Розподіл думок серед “протоекспертів” виявив особливе місце в їхніх уявленнях технічних наук. При оцінюванні ролі природничих, соціальних і гуманітарних наук та науки загалом частки респондентів-експертів, які визначають її як значну і незначну, практично однакові. І лише стосовно технічних наук переважає частка експертів, котрі оцінюють їхню роль у розвитку суспільства як значну (38%; для порівняння: як незначну їхню роль оцінили 33% “протоекспертів”). Протилежна картина спостерігається при оцінюванні ролі економічних наук: 41% експертів вважають її незначною, 34% (що значимо менше) — значною.

Таблиця 4

Роль вітчизняної науки загалом та її окремих галузей в розвитку й оновленні українського суспільства (за оцінками громадян), %

Роль	Науки загалом		Технічних наук		Природничих наук		Соціальних і гуманітарних наук		Економічних наук	
	N = 1802	n = 156*	N = 1802	n = 156	N = 1802	n = 156	N = 1802	n = 156	N = 1802	n = 156
Зовсім незначна	15	17	13	12	14	13	13	14	15	15
Незначна	24	19	23	21	24	25	23	24	22	26
Посередня	28	29	28	27	28	21	28	23	25	21
Значна	13	22	15	23	14	25	15	22	14	23
Дуже значна	6	12	8	15	6	12	7	14	10	11
Важко відповісти	14	1	14	2	15	4	15	4	15	5

* 156 — кількість “протоекспертів”

Таблиця 5

**Залежність порівняльної оцінки рівня вітчизняної науки,
оцінки її перспектив і ролі в розвитку українського суспільства
від загальної оцінки стану науки, %**

Оцінки вітчизняної науки за різними критеріями (параметрами)		Нинішній стан науки в Україні				
		Поганий	Радше поганий	Середній	Радше добрий	Добрий (<i>n</i> = 30)*
Порівня- ня із світовим рівнем	Суттєво відстає	74	52	31	20	13
	Дещо відстає	11	30	39	39	33
	Відстає	85	82	70	59	46
	Загалом відповідає	3	7	11	20	17
	Відповідає, а за дея- кими позиціями навіть випереджає	2	2	7	11	30
	Відповідає	5	9	18	31	47
Перспек- тиви ста- ну в най- ближчі роки	Погіршаться	34	27	12	13	13
	Залишаться без змін	34	40	40	27	40
	Покращиться	9	14	25	40	40
Роль в розвитку й онов- ленні су- спільства	Незначна	72	48	23	17	17
	Посередня	14	33	42	30	23
	Значна	14	19	35	54	60

* Оскільки серед усіх опитаних громадян (*N* = 1802) лише 30 респондентів оцінили нинішній стан науки в країні як добрий і дуже добрий, наведені для цієї групи дані характеризують лише загальні тенденції. Наповненість інших виокремлених за критерієм оцінки нинішнього стану науки груп респондентів дозволяє робити статистично обґрунтовані висновки.

Наведені оцінки стану, ролі та перспектив вітчизняної науки безпосередньо пов'язані між собою. Як видно з таблиці 5, порівняльна оцінка рівня вітчизняної науки та оцінка її перспектив і ролі в суспільстві залежать від загальної оцінки стану науки. Для зручності й наочності аналізу ми перевели первинну 10-бальну шкалу, за якою респонденти оцінювали нинішній стан науки в Україні, в 5-бальну, а 5-бальну шкалу оцінки ролі вітчизняної науки — у 3-бальну. Дані таблиці яскраво ілюструють головний тренд: чим вище громадяни оцінюють нинішній стан науки в країні, тим більше серед них тих, хто вважає, що рівень вітчизняної науки загалом відповідає світовому рівню, що наука в Україні відіграє значну роль в розвитку суспільства, а її стан в найближчі роки має покращитися. І навпаки, чим нижче в масовій свідомості сприймається наявний сьогодинішній стан вітчизняної науки, тим гірше він оцінюється і за іншими параметрами. Так, серед тих, хто оцінив нинішній стан науки як поганий, 85% опитаних вважають, що вітчиз-

няна наука відстає від світового рівня і лише 5% зазначили, що вона йому відповідає; третина (34%) вважає, що її стан в найближчі роки погіршиться і тільки кожний десятий (9%) відзначив протилежне — що цей стан поліпшиться; переважна більшість (72%) оцінюють роль науки в розвитку українського суспільства як незначну, 14% опитаних з цієї групи — як значну. Сприйняття вітчизняної науки серед респондентів, які оцінили її нинішній стан як “радше добрий” (що відповідає оцінкам “7” і “8” за 10-бальною шкалою) зовсім інше: 59% вважають, що вітчизняна наука відстає від світового рівня, вдвічі менше, тобто 31% (майже третина!) дотримуються думки, що вона загалом відповідає світовому рівню (з них 11% зазначили, що за деякими позиціями українська наука навіть випереджає світовий рівень). Частка оптимістів серед цієї групи — тих, хто очікує покращення стану науки в найближчі роки, втричі більша за частку песимістів, котрі вважають, що стан науки у країні погіршиться (40% і 13%). Серед них утричі більше й тих, хто визнає значну роль вітчизняної науки в розвитку нашого суспільства, ніж тих, хто оцінює її як незначну (54% і 17%).

Довіра населення до вчених

Дослідження також виявило, що в українському суспільстві попри об’єктивне погіршення стану науки (і відповідне зростання негативізму в оцінках громадян) не лише зберігається, а й суттєво зміцнюється її соціальний капітал, про що однозначно свідчить показник довіри до вітчизняних вчених. Останній, незважаючи на хронічну тотальну недовіру до головних офіційних інститутів функціонування суспільства, залишається дуже високим упродовж усіх років спостережень [Петрушина, 2014: с. 462–463]. Так, за даними моніторингу 2014 року вченим НАН України довіряли 35% населення¹, що було набагато вище за рівень довіри громадян до Уряду, Верховної Ради, ЗМІ тощо. Сьогодні, за умов поглиблення системної кризи в суспільстві, чергової хвилі зuboжіння населення, хронічної загрози дефолту, трагедії воєнного протистояння на Сході, масового розчарування людей в політичних силах, які декларативно обіцяли подолати в країні корупцію, правове свавілля та диктат олігархів, рівень довіри до вчених України досяг безпрецедентної позначки — 51%. Такий рівень довіри серед головних соціальних інститутів в нашому зневіреному багатостраждальному суспільстві нині має лише церква (50%). Для порівняння, Президентіві, Урядові, Верховній Раді, ЗМІ влітку довіряли, відповідно, 18%, 9%, 8% і 19% населення. Збільшення рівня довіри до вчених відбулося за рахунок зменшення як частки тих, кому важко було визначитися з цього питання (з майже половини — 45% — до третини населення — 34%), так і тих, хто не довіряє вченим України (з 20% у 2014 році до 14% у 2015-му). Слід також зазначити, що се-

---

¹ У 2014 році як індикатор довіри громадян до вчених використовували “довіру до вчених НАН України”, що було зумовлено розумінням НАН України як вищої наукової організації країни. Оскільки показник довіри до вчених НАН України розглядався як суто показник довіри до вчених і до інституту науки взагалі, у 2015 році цей індикатор було сформульовано просто як “довіра до вчених України”.

ред респондентів, які довіряють нашим вченим, лише 8% довіряють цілком, 43% — переважно. Серед тих, хто не довіряє, 6% респондентів не довіряють зовсім, 8% — переважно не довіряють (див. рис.).

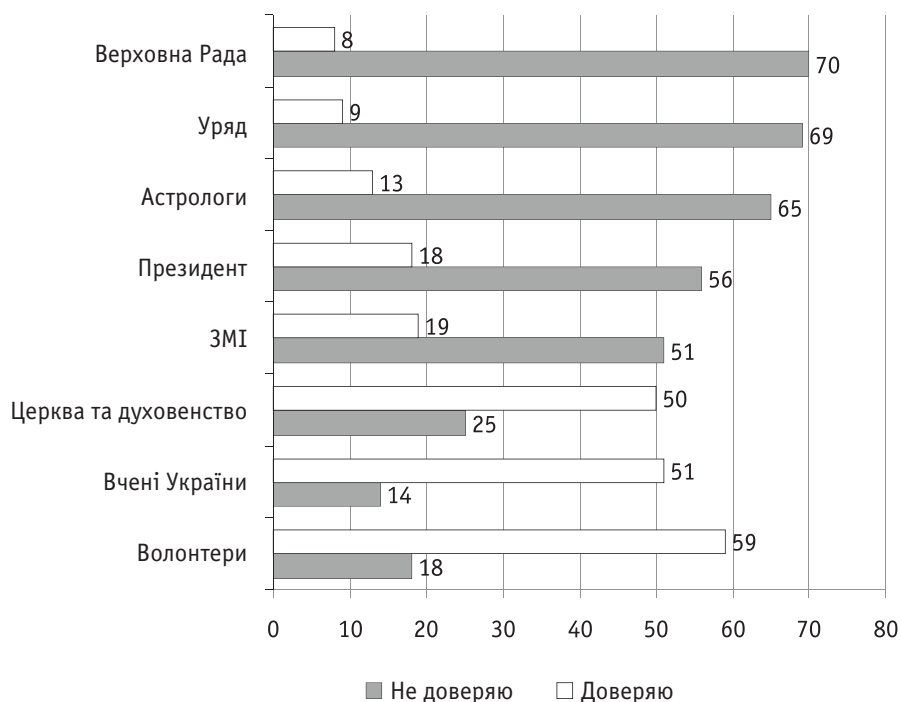

Рис. Рівень довіри/недовіри громадян України до деяких інститутів функціонування суспільства (2015, N = 1800), %

Чинник довіри/недовіри, безумовно, впливає на інші оцінки громадян щодо стану науки. Так, респонденти, які довіряють вченим України, дещо краще оцінюють роль вітчизняної науки в суспільстві та перспективи її розвитку. Проте навіть серед тих, хто довіряє вченим, 37% оцінюють роль науки в країні як незначну.

Незважаючи на досить високий рівень довіри до вчених, про повагу до цієї професії говорити проблематично, тому що більшість опитувань свідчать, що рейтинг ученого впав до небезпечної межі. У цій ситуації треба забезпечити в нашій країні якщо не західні стандарти прав учених, то принаймні близькі до них. Поки не будуть забезпечені цивілізовані стандарти роботи у сфері науки, талановита молодь залишатиме країну. Для запобігання цьому слід на рівні державної програми забезпечити активізацію інтересу до професійного заняття наукою в молодіжному середовищі та підвищення престижу професії вченого; створити умови для зміцнення та розвитку єдиного науково-освітнього простору України; формування банку даних обдарованої науково-орієнтованої молоді; підтримки обдарованих студентів і талановитих молодих учених; розвитку інноваційного напрямку дослідницької діяльності молодих учених.

Актуальність серйозних реформ у науковій сфері для України після понад двадцяти років незалежності тільки зросла. Старіння наукової еліти, посилення процесів міграції наукової молоді за кордон, постійне недофінансування, нерозуміння суспільством “навіщо Україні наука” — є не стільки причинами, скільки наслідками неефективності функціонування наукової сфери в цілому за сучасних умов. Потрібно визначитися з пріоритетами та реорганізувати і реформувати наукову сферу таким чином, щоб вона відповідала викликам сучасності, задовольняла суспільний попит та була здатною до подальшої трансформації у майбутньому.

Попри те, що минула чверть століття з початку реформ у нашій країні, протягом яких більшість сфер і галузей економіки зазнали істотних структурних і якісних змін, проблема реформ у науці та “кризи науки” залишаються дуже актуальними. А на етапі глобального вибору шляху розвитку для країни — продовжувати жити по-старому чи переходити на інноваційний, технологічний шлях розвитку — наука, її правильна організація та гідне місце в економіці й суспільстві загалом набувають навіть більшого значення, ніж будь-коли. Сам вибір шляху розвитку країни багато в чому залежатиме від того, чи вдасться знайти правильні шляхи розвитку науки в Україні.

Для пошуку ефективних шляхів розвитку науки важливо мати об’єктивну інформацію щодо сприйняття в суспільній свідомості вітчизняної науки та діяльності науковців. Громадська думка, загальні уявлення людей щодо ролі науки в суспільстві та престижності професії науковця, а також довіра до вчених дуже важливі для ефективного діалогу влади і науки, влади і суспільства. Не випадково в розвинених країнах світу проводять регулярні опитування населення щодо ставлення до науки.

Ураховуючи стабільно високий рівень довіри до науки з боку населення, вчені покликані виправдовувати очікування людей і відігравати вагомішу роль в житті українського суспільства й, підтримуючи репутацію професії, виступати моральними авторитетами в соціумі, бути лідерами громадської думки з важливих соціальних проблем. Соціальний запит на наукову еліту, яка б виправдовувала кредит довіри суспільства і була здатна зрозуміло пояснити те, що відбувається, сформулювати цілі, визначити напрями подальшого розвитку суспільства, як показують дані соціологічних досліджень, залишається незмінним.

Уявлення громадян про можливість/неможливість розвитку української держави та економіки без розвитку вітчизняної науки

За даними моніторингу 2014 року, більшість населення (63%) вважає розвиток української держави та економіки неможливим без розвитку вітчизняної науки, у тому числі 34% громадян вважають це абсолютно неможливим, а 29% — радше неможливим. І тільки 8% вважають такий розвиток можливим (5% — радше можливим, 3% — цілком можливим). Кожний шостий опитаний (15%) зазначив, що це неможливо в одних царинах, але цілком можливо в інших. Для 14% опитаних було важко визначити своє ставлення. Думка громадян з цього питання не залежить від статі й віку.

Певні відмінності спостерігаються за чинником освіти: серед респондентів із вищою і середньою освітою тих, хто вважає це неможливим, значно більше, ніж серед респондентів, які мають початкову або неповну середню освіту (71%, 65% і 55% відповідно). Набагато більше тих, хто вважає неможливим розвиток нашого суспільства без розвитку науки, серед респондентів, які довіряють вченим НАН України (73%). Серед тих, хто їм не довіряє, таких менше (56%). До речі, навіть серед громадян, які не довіряють вченим НАН України, і серед громадян із найнижчим освітнім рівнем думки про залежність розвитку суспільства від розвитку науки дотримується більш як половина.

Авторитетність вітчизняних учених серед українських громадян

На чій ж рекомендації, на думку громадян, має спиратися влада при розробленні програми розвитку України? Як свідчать дані моніторингу 2014 року, перш за все — на рекомендації українських учених. На другому місці серед експертів-радників респонденти бачать представників бізнесу та закордонних експертів, на третьому — політиків та громадські організації України (табл. 6).

Таблиця 6

Розподіл відповідей на запитання “На Вашу думку, на чій рекомендації, насамперед, повинна спиратися влада при розробленні програми розвитку України?” (2014, N = 1800)

<i>На рекомендації...</i>	%
Вітчизняних учених	35
Представників бізнесу та керівників підприємств	24
Іноземних експертів	24
Політиків і державних діячів України	20
Громадських організацій України	19
Важко сказати	26

Статистично значимі відмінності з цього питання спостерігаються за віковим і освітнім чинниками. Простежуються чіткі закономірності: чим старші громадяни, чим вищий їхній рівень освіти, тим вищий серед них відсоток тих, хто вважає, що влада має спиратися на рекомендації вітчизняних учених. Так, серед громадян із вищою і середньою освітою таких, відповідно, 39% і 37%, а серед громадян із початковою або неповною середньою освітою — 32%. Серед людей старшого віку так вважають 41%, із середнього — 35%, а серед молоді — 28%.

Звісно, на позицію людей з цього питання суттєво впливає чинник довіри до науковців. Серед тих, хто довіряє вченим НАН України, майже половина (46%) вважає, що влада при розробленні програми розвитку України має спиратися насамперед на рекомендації українських учених, а серед тих, хто не довіряє, таких лише третина (31%). На позицію громадян щодо вагомості тої

чи тої експертної думки стосовно розвитку країни певний вплив справляє їхній соціально-економічний статус зайнятості. Якщо проранжувати відповіді респондентів на запитання, на чий рекомендації має спиратися влада при розробленні програми розвитку України, отримуємо таку картину. Серед найманих працівників перше місце “експертного п’єдесталу” посідають вітчизняні вчені (35%), друге поділяють закордонні експерти і представники бізнесу (28% і 25% відповідно), третє — політики і громадські організації України (21% і 18%). У самозайнятих бачення з цього приводу інше: на першому місці серед експертів, на рекомендації яких повинна спиратися наша влада, вони бачать бізнесменів, політиків і вітчизняних учених (34%, 32% і 30% відповідно), на другому — громадські організації і закордонних експертів (25% і 23%). На нашу думку, це пояснюється специфікою зайнятості цієї групи респондентів, активнішою участю їх (ніж у разі більшості найманих працівників) у розв’язанні організаційно-економічних питань і більш прагматичним характером економічного мислення загалом.

Інтерес громадян України до світу науки

У 2014 році, відповідаючи на запитання “Які новини цікавлять Вас найбільшою мірою?”, наші співвітчизники серед новин різної тематики обирали перш за все політику (58%). Спортивні новини і проблеми навколишнього середовища цікавили суттєво менші частки громадян (19% і 18% відповідно). Новими науковими відкриттями і технологічними досягненнями цікавилися лише 15% населення (табл. 7).

Таблиця 7

Зацікавленість громадян України і жителів європейських країн новинами різної тематики, %

<i>Тематика новин</i>	Українські громадяни загалом (2014, N = 1800)	Жителі 27 країн ЄС (2010, N = 26671)
Політика	58	68
Спортивні новини	19	65
Проблеми навколишнього середовища	18	88
Нові медичні відкриття	15	82
Культура та мистецтво	15	69
Нові наукові відкриття і технологічні досягнення	15	79

* Жителі європейських країн відповідали на запитання щодо міри їхнього інтересу до проблем, які стосуються шести тематичних напрямів, у межах спеціального опитування Євробарометра 2010 року (респонденти обирали одну із чотирьох альтернативних відповідей: “дуже цікавлюся”, “помірно цікавлюся”, “взагалі не цікавлюся”, “не знаю”). У таблиці наведено об’єднані частки тих, хто “дуже цікавиться” і “помірно цікавиться” [Special Eurobarometer, 2010: p. 10]. Українські громадяни, відповідаючи на запитання, які новини цікавлять їх найбільшою мірою, мали можливість обирати кілька варіантів відповідей.

На жаль, через відмінності в інструментарії опитувань ми не могли повноцінно порівняти результати європейського та українського досліджень. Водночас певні висновки очевидні. Якщо європейців насамперед цікавлять проблеми навколишнього середовища, далі йдуть нові медичні та наукові відкриття, а спортивні новини, культура і політика займають останнє місце, то наші співвітчизники найбільшою мірою цікавляться політикою. Безумовно, інтерес до тих чи інших новин залежить від багатьох чинників, хоча саме політика найбільшою мірою цікавить усі без винятку категорії українських громадян. Зацікавленість у новинах науки була дещо вищою серед громадян, які довіряють вченим НАН України (19%); серед тих, хто їм не довіряє, науковими новинками цікавилися 11% громадян. Більше інтересу до них виявляють також самозайняті (23%; для порівняння: серед найманих працівників цими новинами цікавляться 18%), люди із середньою і вищою освітою, а також молодь і представники середнього покоління.

У моніторингу 2015 року було поставлено запитання: “Наскільки Вам цікаві новини науки і техніки?” Частка тих, хто хоча б якоюсь мірою виявляє інтерес до новин науки і техніки, становила 78%. Кожен другий українець активно цікавиться новинами науки й техніки (для 13% опитаних вони дуже цікаві, для 38% — досить цікаві). Не дуже цікаві новини науки і техніки для 27% опитаних, зовсім не цікаві — для 15% респондентів. Найбільший інтерес до світу науки виявляють чоловіки (63%, для порівняння: жінки — 41%), високоосвічені громадяни (62%), люди молодого й активного віку (52% і 53% відповідно), мешканці міст (54%, для порівняння: в селі — 43%).

Попри те, що половина українців досить активно цікавиться науково-популярними новинами, із досягненнями науки і техніки НАН України ознайомлена невелика частка населення — 10%, при цьому дуже добре ознайомлені лише 1% і досить добре — 9% громадян. Нагадаємо, що досить добре інформованих у цій сфері в попередні роки налічувалося всього 3–4% (за власним визнанням респондентів). Опитування 2015 року показало, що відчутно збільшилася кількість ствердних відповідей, що вказують на деяку мінімальну обізнаність із науковими досягненнями Академії (сьогодні 38% громадян зазначили, що вони “не дуже добре ознайомлені” з цими досягненнями, тоді як у 2003 та 2008 роках цей показник тримався на позначці 22%). Тих, хто нічого не знає про досягнення НАН України, за цей же час, навпаки, поменшало. Якщо в тих же 2003 та 2008 роках три чверті опитаних відзначили свою повну необізнаність із досягненнями НАН України (75%), то у 2015-му таких було лише до 42%, а з урахуванням тих, хто не визначився з відповіддю (10%), трохи понад половину. Отже, виявилось, що у 2015 році близько половини українців (48%) різною мірою, але хоча б якось ознайомлені з досягненнями науки і техніки НАН України, а взагалі не знають про них 42% респондентів.

Наукові й технічні досягнення найчастіше входять до сфери інтересів чоловіків (56%), людей середнього віку 30–55 років (52%), високоосвічених (59%), активних користувачів інтернету (58%). Індиферентними до науки виявилися перш за все жінки (57%), люди середнього віку (47%), із середньою спеціальною освітою (45%), активні користувачі телебачення (61%).

Для порівняння: оприлюднені у 2013 році дані свідчать, що питання розвитку науки і техніки цікавлять половину жителів країн Європи, в яких проходило опитування (53%). При цьому 40% респондентів зазначили, що вони поінформовані з цих питань, а інші 40% опитаних і не зацікавлені, і не поінформовані у цій галузі. Серед основних джерел інформації з питань розвитку науки більшість респондентів назвали телебачення (65%), інтернет (35%) і газети (33%). Більш як половина респондентів (55%) вважають, що прийняття рішень стосовно науки й технологій потребує обговорення з громадськістю і врахування її думки. Переважна більшість населення країн ЄС згодна із тим, що наука і техніка позитивно впливають на суспільство (77%), роблять життя більш легким, комфортним і здоровим (66%), забезпечують більше можливостей для майбутніх поколінь (75%) [Special Eurobarometer, 2013].

Водночас для переважної більшості українців домінуючим джерелом інформації про досягнення науки і техніки є телебачення (60%). Друге місце посідає інтернет (39%), третє — газети (23%). Книги як джерело такої інформації використовують тільки 6% опитаних.

Відсутність продуманої й збалансованої державної політики щодо висвітлення досягнень науки і техніки та популяризації науки серед населення найнегативнішим чином позначається на стані та перспективах подальшого розвитку суспільства.

У справі популяризації науки серед населення, підвищення престижності наукової діяльності в суспільній свідомості, зміцнення авторитету вченого в суспільстві, без чого неможливе залучення у вітчизняну науку талановитої молоді, особлива роль відводиться засобам масової інформації. Сучасна медіасфера може, з одного боку, сприяти популяризації досягнень в науці та технологіях у пресі, на ТБ і в онлайн-виданнях, а отже, й виникненню попиту на розробки вчених, стимулюючи інвесторів вкладати гроші у вітчизняну науку та інновації, а з іншого боку, виступити інструментом знищення науки в разі необ'єктивного і непрофесійного оцінювання соціального капіталу української науки і внеску вчених у розвиток і модернізацію суспільства, допомагаючи тим самим бюрократії відсувати науку на задвірки державних пріоритетів.

Тут слід працювати в кількох напрямках, щоб забезпечити підготовку людини до сприйняття інформації про фундаментальні та прикладні наукові розробки: йдеться про адекватне рекламування наукових досягнень і відкриттів серед населення; демонстрацію практичних здобутків науки, втілених у видимих речах, предметах повсякденного користування, які є продуктом діяльності вчених і які обиватель може, образно кажучи, “помацати”; налагодження зв'язків та співпраці науки з бізнесом, який може інвестувати в науку і втілювати наукові розробки у виробництво реальних товарів і надання послуг. При цьому важливо переконати обивателя в тому, що саме фундаментальна наука забезпечує технологічні прориви й інновації, хоча період упровадження у виробництво таких розробок може становити десятиліття, на відміну від прикладних наук, в яких відчутні результати виявляються куди швидше.

Ставлення українських громадян до вибору професії вченого

Неоднозначно виглядає ситуація з престижністю професії вченого. З одного боку, громадська думка оцінює її досить високо. За даними моніторингу 2012 року, ця професія входила до числа найпрестижніших і посідала п'яте–шосте місце в переліку із 31 найменування найрізноманітніших за рівнем кваліфікації й освіти професій — після таких видів професій/занять, як “міністр”, “депутат”, “керівник банку”, “директор заводу”, “адвокат, юрист”. Більшість опитаних (63%) оцінювали престиж, повагу до професії вченого на високому рівні, кожний п'ятий — на середньому, а кожний десятий — на низькому. На запитання “Як змінився престиж професії вченого в Україні за останні роки?”, за даними попередніх опитувань, приблизно половина респондентів відповідала “знизився”. Що стосується групи найосвіченіших і компетентних українських громадян, більшість із них (65%) стабільно зазначали падіння престижу.

Водночас соціальна привабливість професії вченого в масовій свідомості залишається високою. За даними моніторингу 2014 року, 71% українських громадян, якщо б близька їм людина вирішила стати вченим, схвалили б такий вибір, у тому числі безумовно схвалили би — 34%, радше схвалили — 37%. Вагався із відповіддю кожен четвертий-п'ятий (23%), сприйняли б це негативно 7% респондентів. Схвальне ставлення до вибору професії науковця переважає в усіх соціально-демографічних групах. Цілком закономірно, що серед тих, кого цікавлять нові наукові відкриття, рівень такої схвальності вищий, ніж серед тих, кого взагалі жодні новини не цікавлять (82% і 56% відповідно). Слід наголосити усталеність соціальної привабливості професії вченого в суспільній свідомості: у 2003 році так само більшість українських громадян (71%) були готові схвалити вибір близької людини стати науковцем. Не можна не зазначити, що за даними інших досліджень (зокрема згідно з даними опитування, проведеного Міжнародним кадровим порталом “HeadHunter Україна” у вересні 2014 року, $N = 1200$), професія вченого належить до десятки найменш престижних професій. Попри те сьогодні чимало представників бізнесу та політичної еліти, декларуючи необхідність розвитку науки і не здійснюючи для цього жодних реальних кроків (а часом, навпаки, висловлюючи хибні, недалекоглядні й відверто шкідливі для розвитку науки та країни думки), прагнуть мати вчений ступінь.

Отже, на рівні суспільної свідомості існує суперечність між престижністю професії вченого (як складного порівняльно-оцінювального уявлення людей щодо значимості, визнання, популярності професії у суспільстві з урахуванням його соціокультурних, ціннісних особливостей) і повагою до цієї професії¹. Справді, оцінка об'єктивних параметрів сучасного стану на-

---

¹ Поняття престижу включає кілька компонентів: 1) особисту повагу до людей певних професій, 2) ставлення до професії як “потрібної”, “цінної”; 3) уявлення про місце професії в соціальній ієрархії, яка може вибудовуватися за різними критеріями (такими, як володіння матеріальними або владними ресурсами, вплив на суспільство тощо); 4) привабливість професії для себе і своїх близьких.

уковця в соціальній ієрархії (передусім за критерієм заробітної плати) досить низька, що не дивно для суспільства, в якому гроші стали головним мірилом успіху в житті. Одначе повага людей до професії вченого залишається високою.

Разом із тим, за даними опитування 2015 року, значна частка українців (40%) на запитання “Як змінився престиж професії вченого в Україні за останні роки?” відповіли, що він “суттєво або дещо знизився”. 29% опитаних вважають, що престиж науковців “залишився без змін”, і тільки 12% зазначили, що він “дещо або значно підвищився”. Тенденцію зниження престижу зафіксовано в усіх регіонах України незалежно від статі, віку, освіти й місця проживання (типу населеного пункту) респондентів. На думку більшості (78%) українських громадян, уряд сьогодні робить замало, щоби стимулювати інтерес молоді до науки. Лише 8% респондентів вважають, що він робить для цього достатньо і більш ніж достатньо.

Престиж праці вченого істотно знизився через низку об’єктивних і суб’єктивних причин. До практично жебрацького матеріального становища більшості вчених в останні роки додалася “мода” на огульну безпідставну критику вітчизняної науки у ЗМІ. Адекватна пропаганда й оцінка результатів роботи і суспільної цінності праці вчених вимагають спільних зусиль у цьому напрямі як працівників ЗМІ, так і самих учених. Слід самокритично визнати, що вчені не надто активно і доступно популяризують те, чим вони займаються, а журналісти часто непрофесійно і некомпетентно висвітлюють стан справ в українській науці. Утім, останнім часом намітився деякий позитив в активізації діалогу вчених і вітчизняних ЗМІ. Окремі друковані видання періодично публікують матеріали про науку та інтерв’ю з експертами, провідними вченими та молодими дослідниками. Є досвід цільових і тематичних передач на телебаченні, зрідка можна побачити репортажі про українську науку в рамках новинних випусків. Щоправда, солідних телевізійних проєктів, які б популяризували науку, в нашому медійному просторі досі немає. Останнім часом з достатньою регулярністю на українському радіо відбуваються радіоефіри, що свідчать про підвищення інтересу до науки. Але назагал справи з популяризацією науки в Україні йдуть не кращим чином. Науково-популярні журнали виходять низькими накладками, та й кількість таких видань у нашій країні мізерна, тому завдання просування науки в маси повноцінно виконати вони не в змозі.

Зазначені способи залучення уваги і підтримання інтересу до науки не виключають і популяризацію науки силами самих учених: прес-центри, заходи, зорганізовані в рамках громадської діяльності наукових товариств, активність вчених-популяризаторів. Ентузіасти створюють науково-популярні сайти, блоги, інтернет-журнали, влаштовують для зацікавленої публіки та потенційних інвесторів Дні науки і Фестивалі науки, круглі столи, зустрічі з науковцями, відвідування лабораторій та експериментальних виробництв, виставки тощо. В практику роботи з інвесторами увійшли такі перспективні формати, як наукові хаби, виставки наукових розробок учених, форуми, на яких вчені пропонують, а бізнесмени та зацікавлені структури оцінюють останні ідеї та розробки вчених, що мають прикладний характер.

Особлива роль у популяризації науки належить інтернет-виданням та інтернет-ЗМІ. Багато вчених ведуть блоги та власні сторінки у Facebook. Свої сторінки в Facebook мають НАН України і багато академічних інститутів, окремі наукові спільноти та групи, дедалі частіше комунікація й обговорення актуальних проблем науки здійснюються в режимі відеоконференцій.

Висновки

Рівень гідності, інтелекту і соціальний потенціал розвитку суспільства багато в чому визначаються станом науки в суспільстві, ставленням до неї з боку держави і пересічних громадян, престижністю професії вченого. Доля країни значною мірою залежить від тої ролі, яку наука відіграє в її розвитку. Мова йде не лише про загальний рівень освіченості суспільства, культури та інтелекту нації, а й про економічне і державницьке призначення науки: бути головним чинником і драйвером модернізації економіки та суспільства — забезпечувати конкурентоспроможність і гідне місце України серед розвинутих держав.

Розвитку інновацій і модернізації країни перешкоджає низка чинників, серед яких і низький престиж професії вченого в суспільстві, і відсутність соціального пакета у сфері науки, і низький рівень оплати праці науковців. Вчені — це значуща страта суспільства, авторитет, престиж якої залежать від матеріального і соціального визнання значущості їхньої інтелектуальної праці в суспільстві. Натомість елімінація творчої складової праці вчених, звуження рамок дослідницької свободи, перетворення науки на сервільну сферу як результат засилля формалізму і свавілля чиновників від науки, катастрофічне старіння наукових кадрів, слабкий приплив молоді в науку, “інтелектуальний відплив” за кордон, низький престиж науки та втрата колишнього соціального статусу в пострадянські часі — все це негативно позначилося і на самій науці, і на ставленні до неї з боку суспільства.

Серед проблем функціонування української науки головною, як і раніше, залишається недостатнє фінансування. Суспільства, які не інвестують в науку, не мають цивілізованої стратегічної перспективи, оскільки між розвитком наукової сфери суспільства, станом економіки, наявністю технологічних інновацій та якістю життя у країні існує пряма залежність. Криза української науки полягає не в тому, що її немає, а в багаторічній байдужості держави до цієї сфери, у небажанні та невмінні вкладати в науку, в недостатній інформованості керівництва і населення країни про реальні можливості й реальні досягнення науки, у відсутності впровадження наукових розробок у промислове виробництво, в незацікавленості в науці бізнесу, в нехтуванні з боку державних чиновників завдань кадрового й технологічного забезпечення науки в Україні.

Нинішній стан вітчизняної наукової сфери, на думку фахівців, вважається критичним для успішного розвитку держави. Проте очевидно, що Академія не в змозі власними зусиллями, без масштабної державної підтримки, радикально змінити ситуацію в царині науки, підвищити її пре-

стиж, розв'язати питання фінансового забезпечення фундаментальних досліджень тощо.

Ухвалений Верховною Радою бюджет на 2016 рік із невиправдано урізаним фінансуванням наукової сфери, спроби непродумано реформувати науку винятково під західні стандарти можуть остаточно “добити” науку в Україні, розвалити наявні наукові колективи та наукові школи, посилити вплив молодих перспективних учених із країни, послабити фундаментальну науку й остаточно перетворити працю науковців на неперестигне заняття. Не тільки можновладці, а й усе суспільство має усвідомити системні наслідки руйнації науки для України. Замість підтримки науки на державному рівні та її популяризації, формування суспільного запиту на вітчизняні наукові розробки, створення сприятливого інвестиційного клімату для впровадження цих розробок, наш уряд демонструє повне нерозуміння того, що наука — це чи не остання надія на виведення країни з важкої економічної кризи, особливо з огляду на несприятливі зовнішні умови. Вчені мають відігравати вагомий роль у житті українського суспільства, виступати моральними авторитетами в соціумі, бути лідерами громадської думки з важливих соціальних проблем, з питань визначення цілей і напрямів розвитку суспільства.

Масова свідомість віддзеркалює об'єктивне погіршення ситуації у сфері науки. В уявленнях пересічних громадян переважають негативні оцінки її стану, зокрема порівняно зі світовим рівнем. Роль науки в модернізації суспільства сприймається переважно як незначна. Разом із тим довіра громадян України до вітчизняних вчених залишається найвищою, якщо порівняти з рештою засадових соціальних інститутів. Науковці мають виправдати довіру своїх співвітчизників і об'єднати зусилля в пошуках шляхів оновлення суспільства, збереження країни та зростання добробуту населення, неухильно дотримуючись у своїй діяльності принципів наукової об'єктивності й соціальної відповідальності. Своєю чергою, завданням держави як інструменту організації життєдіяльності суспільства має бути збереження нагромадженого впродовж поколінь наукового потенціалу як унікальної складової національного багатства, створення умов для плідної роботи науковців і постійне використання в роботі всіх гілок влади висновків і пропозицій учених.

На тлі фактичної незацікавленості нинішньої держави і бізнесу в науці в Україні існує суспільний запит на розвиток вітчизняної науки, який має об'єктивний і суб'єктивний аспекти. Об'єктивно нинішній стан науки визначає наш завтрашний день, можливість посісти або не посісти гідне місце в ЄС та світі загалом. Суб'єктивно, в масовій свідомості зберігається високий рівень довіри до вітчизняних науковців і розуміння важливої ролі науки в суспільстві. Як зазначалося вище, на думку більшості громадян без розвитку вітчизняної науки успішний розвиток української держави та економіки неможливий. Соціальний запит на справжню наукову еліту, яка виправдовує кредит довіри суспільства, яка здатна пояснити суспільству те, що з ним відбувається, сформулювати цілі, визначити напрями подальшого розвитку суспільства, як показують дані соціологічних досліджень, залишається незмінно високим.

Джерела

Петрушина Т. Сприйняття вітчизняної науки і науковців українськими громадянами / Т. Петрушина // Українське суспільство 1992–2014. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / за ред. В. Ворони, М. Шульги. — К.: Ін-т соціології НАН України, 2014. — С. 459–471.

Попович О. Так как же нам быть с наукой? / О. Попович, И. Булкин [Электронный ресурс]. — С. 6. — Режим доступа : <http://www.nas.gov.ua/UA/news/Pages/contents.aspx?ffn1 = ID&fft1 = Eq&ffv1 = 2787>.

Стан розвитку науки і техніки, результати наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, трансферу технологій за 2014 рік [Електронний ресурс] : аналіт. довідка / Міністерство освіти і науки України, Український інститут науково-технічної і економічної інформації. — К., 2015. — 208 с. — Режим доступу : mon.gov.ua.

Учені Національної академії наук здатні розв'язувати найгостріші державні проблеми // Світ. — 2015. — № 15–16 (859–560), квіт. — С. 1, 3.

Чепурко Г. Інтерес громадян України до світу науки / Г. Чепурко, Н. Соболева // Українське суспільство : Моніторинг соціальних змін / за ред. В. Ворони, М. Шульги ; вип. 2 (16). — К.: Ін-т соціології НАН України, 2015. — С. 428–437.

Яцків Я. Слово про втіху та розпач. Академік Ярослав Яцків — про те, що може зупинити деградацію науки [Електронний ресурс] // День. — 2016. — 12 січ. — Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/tema-dnya-cuspilstvo/slovo-pro-vtihu-ta-roz>.

President Barroso's speech at the Euroscience Open Forum [Electronic resource]. — Access mode : http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-14-487_en.htm.

Public Perception of Science, Research and Innovation. Special Eurobarometer 419 [Electronic resource] : Report. — 2014. — 137 p. — Access mode : http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm.

Science and Technology: Public Attitudes and Understanding. Chapter 7 / National Science Board. 2014. Science and Engineering Indicators 2014. — Arlington VA : National Science Foundation, 2014.

Special EUROBAROMETER 340. Science and Technology : Report. — 2010. — P. 10.

Special Eurobarometer 401. Responsible Research and Innovation (RRI), Science and Technology : Report. — 2013. — [Conducted by TNS Opinion & Social at the request of the European Commission, Directorate-General for Research & Innovation].

The World Factbook [Electronic resource]. — Access mode : <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/fields/2001.html#82>.